

*Бухтіярова К. С.,
асистент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

НЕОТЕОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ¹ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Пропонується нове прочитання теологічної теорії походження права. Обґрунтовується її актуальність і застосовність у національній правовій доктрині. Досліджується аксіологічний аспект неотологічної теорії в межах кримінального права з метою подальшої розробки норм та положень кримінального закону України.

Ключові слова: теологічна теорія, природне право, дух закону, буква закону, метаправо.

Постановка проблеми. Проблеми реалізації права особливо гостро постають у перехідні періоди життя суспільства та держави, коли відбувається зміна влади, а отже, зміна концепцій, парадигм, теорій і правових шкіл. Подібне явище ми можемо спостерігати в сучасній Україні, яка з набуттям незалежності постала перед пошуком оптимального для українського суспільства політико-правового шляху.

Визнання представниками державної влади того факту, що «сила, заснована на переконанні, більш дієва, ніж сила, заснована на примусі» [3] активізувало пошук нових засобів ефективною реалізації права та закону. Імператив і примус, властиві кримінальному праву, через особливу важливість охоронюваних ним сфер суспільних відносин усе частіше пропонується замінити переконанням. Переконання, у свою чергу, пропонується обґрунтовувати ідеями, що стверджують моральнісні цінності (рівність, свободу, справедливість та інші), через те, що вони мають універсальність. Зазначені ідеї розвиваються в межах природно-правових теорій походження права.

Для вітчизняної науки кримінального права використання природно-правових теорій не є новим. Так, А. Костенко, розвиваючи у своїх працях натуралістичний світогляд та праворозуміння, наполягає на універсальності природно-правових ідей, одержуваних, на його думку, від Матері-Природи [5]. Разом із натуралістичною теорією існує й низка інших природно-правових теорій, одна з яких – теологічна – буде викладена в цій роботі.

Метою статті є дослідження історії розвитку теологічної теорії походження права; позначення параметрів використання в кримінальному праві неотологічної теорії з обґрунтуванням ефективності її застосування.

Дослідження у сфері взаємодії релігії та кримінального права проводилися як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, богословами й теологами протягом довгого часу. При цьому питання взаємовпливу двох важливих соціальних інститутів на сьогодні залишається відкритим. Сучасні наукові дослідження із цієї проблематики можна зустріти в роботах С. Бабкіної, О. Бойко, О. Герасимова, В. Каменкова, К. Корсакова, Р. Папаяна, І. Рагімова, Л. Сюкіяйнена, С. Тасакова, А. Тер-Акопова, Ю. Тихоновова, Н. Федосової та інших.

¹ Теологічна теорія походження держави та права виникла та розвинулася в період середньовіччя. У її основу лягла західно-християнська (католицька) модель світогляду. Неотеологічна теорія, ґрунтуючись на східнохристиянській світоглядній моделі (православ'ї), стала результатом перетворення та удосконалення теологічної теорії й отримала свій розвиток у вітчизняній філософсько-правовій думці в XIX – XX століттях.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теологічна теорія походження держави та права своїм корінням сягає в глибину століть. У давнину зв'язок права та релігії був настільки міцним, що праву (як і державі) стали приписувати божественне походження. Так, ще давньогрецький мислитель Демосфен називав право «винаходом і даром богів». Божество для врегулювання життя людей через пророків та правителів дарує людству певні правила, норми, приписи (заповіти) та заборони, виконання (невиконання) яких передбачає гідне життя людей на землі й прихильність божества. Розуміння права, як дане Богом (богами) мистецтво добра та справедливості, надає йому моральнісний сенс і передбачає позитивний результат від його застосування.

Перевагою цієї теорії стає її здатність звертати право в найвищу цінність і тому посилювати його реалізованість, а недоліком – обмеження питання дослідження рамками віри. Перехід від трансцендентного до іманентного і назад, на думку противників теологічної теорії, не сприяє утворенню універсального способу буття: прийнятного й для віруючого, і для невіруючого. У світі не існує єдиної віри та загально-го розуміння Бога, монотеїстичні та політеїстичні релігійні системи є тому прикладом. Також проблемним залишається питання тлумачення божої волі: хто, як і перед ким буде інтерпретувати божественні закони.

Нерідко за історію існування релігії та бажання «донести» волю богів людям такими інтерпретаторами викликалися або визнавалися пророки та правителі, які, будучи посередниками між Богом та людиною, нерідко мали двосторонній зв'язок: передавали божественні закони людям, а людські прохання – богам.

Хоча вже давньошумерські та давньовавілонські правові джерела містили посилання на волю богів, своє поширення та розвиток теологічна теорія отримала в християнстві в період Середніх віків. Так, найяскравішими представниками цієї теорії є Х. Аквінський, А. Августин, І. Золотоустий, митрополит Іларіон та інші церковнослужителі. Засновником теологічної теорії прийнято вважати католицького богослова Х. Аквінського, згідно з вченням якого основу світу становить ієрархія форм: божественна, духовна та матеріальна. На чолі світу й, відповідно, ієрархії стоїть Бог. Його намісник на землі – папа – виконує функцію посередника та є главою духовної форми світобудови. Матеріальну форму складає людське суспільство. За тим же ієрархічним принципом організована держава: главою є Бог, йому безпосередньо підпорядковуються глави держав та світська влада, а тим, у свою чергу, народ. Відповідне підпорядкування є й у правовій системі: божественний розум, керуючий світом, являє собою вічний закон; божественний закон – це Біблія, з якої людина має уявлення про істину; відображення вічного в людському розумі та свідомості виражається в природному законі (праві), який не залежить від людської волі, а виходить із природи людини; відображенням

людської волі та продуктом людської діяльності є людський закон, що становить позитивне право. Проте, оскільки людина, держава, право, закон – це творіння Бога, і кінцевий елемент цієї системи – позитивне право також має божественне походження. Саме цей виклад теологічної теорії отримав своє визнання.

Отже, згідно з теологічною теорією право є системою норм та правил поведінки, які виходять від Бога й тому містять у собі непорушні істини, цінності та блага для гідного існування людства. Так, відповідно до діади право природне і право позитивне, природне право більш усього наближене до божественного. Позитивне право, навпаки, може бути спотворено людським свавіллям (оскільки передається через посередника) і тому віддалене від ідеалу. Отже, щоб наблизити позитивне право до божественного ідеалу, необхідно, щоб воно найбільш повно відповідало природному праву, ґрунтувалося на ньому.

Універсальність теологічної теорії підтверджується не тільки тим, що вона містить, крім антропологічного, і метафізичний вимір у поясненні походження права та держави, але і її здатністю зв'язати право зі справедливістю. Так, одна з основних ідей римського права, на якому ґрунтуються сучасні правові системи країн Європи, у тому числі система права України, звучить як «*Jus est ars boni et aequi*» – «Право є мистецтво добра та справедливості». Як фундамент римського права використана ідея *природного права*, яке трактується як система невід'ємних принципів та прав, що випливають із людського ества та не залежать від об'єктивної точки зору людства. Концепція природного права містить у собі фактичну вимогу більш досконалого права (ідея верховенства права) і в разі соціальної допустимості – похідність закону (позитивного права) від універсальних правоположень.

Розвиток теологічної теорії не припинився середньовіччям, думки про божественне походження державної влади та закону розвивалися й удосконалювалися протягом століть. Так, у ХХ столітті прихильниками природно-правових та теологічного вчень стали Ж. Маритен, А. Ауер, Е. Вольф, Х. Домбоіс, Ф. Харст та інші. Серед вітчизняних правознавців та богословів свій внесок у розвиток цієї теорії зробили протоієрей С. Булгаков, Л. Лосев, І. Льїн, В. Соловйов та інші.

Відповідно до теорії божественного походження держава та право не є продуктом початкової волі Бога, а наслідком вимушеної реакції на те, що відбувається. Гріхопадіння, що залишило свій негативний слід у природі людини, вплинуло на виникнення стримуючих гріх та зло факторів. Люди стали потребувати зовнішньої протидії порокам і тому спочатку Богом, а після самою людиною стали встановлюватися заборони та дозволи для врегулювання суспільного життя: обмеження зла та підтримки добра. У цьому випадку закон як результат здійснення державної влади підлягає неухильному виконанню, оскільки слугує гарантом зведеного порядку та можливістю виконати Божу волю. Тому, зрештою, саме в Богові (Його розумі, волі та творіннях) разом із волею, розумом та творчістю людини міститься вихідна підстава та джерело права.

І хоча теологічна теорія з погляду науки недовідна, вона при цьому й незаперечна: тому питання про її істинність або хибність вирішується разом із питанням реальності існування Бога та питанням віри.

Цим у своїх аргументах нерідко користуються противники теологічної теорії, спотворюючи її істинний зміст та мету існування. Так, секулярні ідеологи зводять теологічну тео-

рію походження права виключно до «волі Бога», умисно позбавляючи людину участі в творчому процесі. Однак основна ідея цієї теорії полягає в синергії (співучасті) Божественної волі та волі людської. Результатом такої синергії стає універсальний продукт – ідеальне позитивне право, засноване на синтезі виразів божественної та людської природи.

Спіраючись на вітчизняну теолого-богословську традицію та досягнення юридичної доктрини, спробуємо викласти своє розуміння аналізованої теорії, визначити ступінь її впливу на формування аксіологічного аспекту кримінального права.

«І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх. (Бут. 1:27) І створив Господь Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її, і стала людина живою душею» (Бут. 2:7). Так, у божественному акті створення світу Бог створив людину, наділивши її трьома складовими людського ества: духовною (на Свій образ), матеріальною (з пороку земного) та душевною (дихання життя вдихнув у ніздрі її).

Під час створення людина була наділена божественним началом, разом із ним вона отримала неспотворене усвідомлення закону буття (природне право). За допомогою голосу Божого в людині (закону совісті) людина отримала здатність самостійно керувати своїм життям (плодитися і розмножуватися, населяти землю, володіти нею) та здійснювати творчий процес (давати імена тваринам, рослинам та володарювати над ними). Таким чином, людина виконувала Закон Божий, який у людському світі, не маючи ще аналогів та форми, визначав так званий *дух закону*.

Людина ж використовувала свою волю не на добро собі. Вона порушила дану Богом єдину заборону: не їсти з дерева пізнання добра та зла, піддалася підступам диявола та пала. Гріхопадіння відбулося не через вживання фрукта, а через боговідступництво, добровільне бажання позбавити себе божественної природи. Заборона на невкушення плоду з дерева швидше слугувала приводом перевірити людину на вірність та слухняність. Однак, оскільки людина створена за образом і подобою Божою, навіть із входженням у людське життя гріха, її божественна природа не зникла. Тепер природа людини складається з двох природ: за походженням – божественної (надприродної) та придбанної – гріховної (протиприродної). Надприродна природа людини виражається в моральнісному почутті та усоблює добро, а протиприродна природа реалізується в пристрастях, гріховній схильності та направляє людину до зла. Про людську природу дуже точно вустами свого героя сказав великий письменник та релігійний філософ Ф.М. Достоєвський: «Тут Бог із дияволом борються, а поле битви – серця людей». Результатом такої боротьби добра зі злом та перемогою зла в цій боротьбі став перший злочин в історії людства – вбивство Каїном свого брата Авеля. Після чого гріх не тільки укорінився в людській природі, а й набув поширення.

Бог, який бажає очистити світ та вберегти праведників, посилає на землю потоп, метою якого стає очищення світу від беззаконня. Проте вже незабаром після зішестя води син Ноя (праведника, єдино вцілілого зі своєю родиною після потопу) Хам вчиняє зло, і ця проказа знову вражає людство.

Розсіювання людей по землі та наділення їх різними мовами як покарання за будівництво Вавилонської вежі; спалення міст Содому та Гоморри у відповідь на велику тяжкість гріха жителів цих міст та інші заходи боротьби Бога з людським беззаконням, відомі історії, не знищили зло. Лю-

дина все далі й далі віддалялася від божественного начала, у ній усе тихіше лунав моральнісний закон.

Тоді Бог через свого посередника (пророка Мойсея) передає людям Свою волю в письмовому вигляді: Мойсей на горі Синай отримує Скрижалі Заповіту (*букву закону*), більше відомі як Десять Заповідей. Це все той божественний закон, проте тепер він виражається не в дозволі на вираз вільної людської волі, а в забороні на вчинення протиприродного. Так уперше виникає письмовий закон, що має божественне походження та дає початок позитивному праву як продукту людської діяльності.

Надалі Мойсей самостійно доповнює Десять Заповідей дозволами та заборонами, встановлює покарання за порушення норм. Виникають прототипи права та закону, більшість положень яких умовно можна віднести до кримінально-правової сфери.

Аналіз Старого Заповіту показує, що право стародавніх юдеїв містило достатню кількість заборон, а покарання за їх порушення були жорстокі. Повсюдно застосовувався принцип таліону (відплати): *«І Господь промовляв до Мойсея, говорячи... І кожен, хто заб'є людину, буде конче забитий. А хто заб'є яку скотину, той відшкодує її, життя за життя <...> зламання за зламання, око за око, зуб за зуба, яку ваду зробить хто кому, така буде зроблена йому»* (Лев. 24:13, 17–18, 20).

Однак ані розширення кола караних діянь, ані посилення покарань не слугували попередженням зростання злочинності та беззаконня серед юдейського народу, якому Господь приготував особливу місію. Жорстокі юдеї, які пізнали Бога та відчували Його благовоління, отримали свою богообраність як належне та перестали слідувати Заповіту. Для запобігання масового беззаконня та самознищення людського роду Господь вживає щось, що на новому рівні стримує зло: *«Так бо Бог полюбив світ, що дав Сина Свого Однородженого, щоб кожен, хто вірує в Нього, не згинув, але мав життя вічне»* (Ів. 3:16).

Так, у світ прийшла Боголюдина Ісус Христос, який через слово (вчення, притчі, молитву), особистий приклад (добрі справи, чудеса, виконання юдейського закону та його доповнення) та, найважливіше, містичне – особисту жертву за кожного, хто не поважає закон (зрада, помилковий осуд, муки, смерть та воскресіння) дав людям приклад безгрішного, праведного життя. Він знайомить людину з Богом та являє їй справжню божественну природу: *«Я й Отець Ми одне!»* (Ів. 10:30). Тепер Бог звертається не до розуму, а до серця: *«Нову заповідь Я вам даю: Любіть один одного! Як Я вас полюбив, так любіть один одного й ви!»* (Ів. 13:34). У світському законі Христос заміщає принцип таліону принципом людинолюбства: *«Ви чули, що сказано: Око за око, і зуб за зуба. А Я вам кажу не противитись злому. І коли вдарить тебе хто у праву щоку твою, підстав йому й другу»* (Мт. 5:38–39).

Бог Син Ісус Христос через почуття та віру повертає людині втрачену нею здатність уподібнитися Богу, стати Його образом; звертає її до природного права, збуджує в ній моральнісний закон, шляхом відродження в людині природного права націлює її на неухильне виконання позитивного права. Наученням *«віддайте кесареви кесареви, а Богові Боже»* (Мт. 22:22) заповідає дотримуватися світських законів, підкорятися світській владі, *«бо немає влади, як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога»* (Рим. 13:1).

Заповіді Блаженства (Новий Закон, що вже не утримує від беззаконня, як Десять Заповідей, але сприяє обоженню),

озвучені Христом у Його Нагірній проповіді, стають *мета-правом* – універсальним зведенням правил для встановлення всіх правових систем, тому як *«Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви один у Христі Ісусі!»* (Гал. 3:28).

У результаті Богооткровення природний закон буття вбирається в моральнісний імператив, який не раз був (і буде) сформульований філософами, богословами та правознавцями. Універсальність моральнісного імперативу підтверджується тим, що Старий Заповіт із його правилами та заборонами був адресований тільки обраному Богом єврейському народу, Новий Заповіт, навпаки, звернений до всіх людей незалежно від національної, расової, мовної та іншої приналежності.

Так, з приходом у світ Спасителя стверджується Новий Заповіт між Богом та людиною, основою якого стає метаправо – щось, що вказує шлях до Істини та має здатність об'єднувати народи, покоління та віри в боротьбі проти зла.

Спіраючись на неотологічну теорію походження права, здійснимо спробу застосувати метаправо як базис кримінально-правової доктрини, а також проаналізувати кримінально-правові положення на відповідність євангельській максимі.

Правовий моральнісний принцип, який впливає з природного права, є втіленням аж ніяк не прагнення до досягнення досконалого соціального буття, а прагненням до поступового поліпшення суспільного устрою [3]. Так, передбачається, що право повинно містити в собі деякий мінімум моральнісних норм та принципів, закладених Богом у людську природу, й тому зрозумілих усім. Світський закон повинен ґрунтуватися на цих принципах та нормах, але головне його завдання не в тому, щоб світ, який лежить у злі, перетворити на Царство Боже, а в тому щоб він не перетворився на пекло» [1; 11].

Тут моральність слугує таким собі абсолютним началом, яке має універсальний характер та не зазнає культурно-історичних змін, а кримінальний закон слугує формою вираження моральності. Однак чи відповідає чинний КК України такому розумінню моральності?

Так, наприклад, в ряді складів особливо тяжких злочинів міститься така ознака, як особлива жорстокість, де жорстокість є моральнісною категорією; при вирішенні питань кримінальної відповідальності враховується особистість злочинця, опис якої ґрунтується на культурно-традиційних поглядах; Особлива частина Кримінального кодексу України (далі – КК України) містить Розділ XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» (хоча аналіз норм цього розділу показує, що законодавець розуміє моральність як продукт соціальної діяльності та отожднює її з мораллю) [7]. У цілому ж загальнокримінальні злочини (наприклад, злочини проти життя та здоров'я, честі й гідності, власності) також мають моральнісну основу: вони беруть початок від Мойсеевих Заповідей та старозавітних законів.

Безумовно, у чинному кримінальному законі врахований моральнісний фактор. Однак під час подальшої розробки норм та положень КК виникає необхідність обстежити нові норми на предмет відповідності загальноприйнятим моральнісним фундаментальним цінностям.

Ще одним підтвердженням очевидності відповідності кримінального права метаправу є суспільний інтерес до істини, який реалізується через примат прав і свобод людини над іншими цінностями, запозичений, по суті, з неотологічної теорії, аксіологічний аспект якої проявляється в криміналь-

ному праві в процесі призначення покарань. Так, Н. Крісті у своїй роботі «Межі покарання» стверджував: «В пенології, як і в економіці, цінності, як видно, являють собою змінні емпіричного характеру. Покарання є заподіяння зла і, власне, це є позбавлення благ. <...> Вивчення каральної практики виявляє також, які цінності мають переважне значення в ту чи іншу епоху для тих, хто має в своєму розпорядженні реальну владу в тому чи іншому суспільстві» [6, с. 127].

Водночас гуманізаційні тенденції, які сьогодні відбуваються в кримінальному праві та пенології, розходяться з морально-християнською ідеєю. Оскільки в основу останніх змін покладений гуманізм (від лат. *humanitas* – людяність, *humanus* – людяний, *homo* – людина) – світогляд, у центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності, несприятлива перспектива подібних змін цілком прогнозована. Справа в тому, що згідно з вченням Церкви людина не може бути центром, оскільки найважливішим завжди буде Бог. Історія підтверджує, що подібний людиноцентризм не раз призводив не тільки до нівелювання закону, але й до розпаду суспільства.

Сьогодні з негативних проявів гуманізації кримінального права та закону можна назвати моралізм кримінального покарання² [2; 10], який у подальшому може призвести до повної його відміни. Такий результат складно назвати позитивним наслідком реформ. У пошуках шляхів виходу з пенологічної кризи є доцільним, на нашу думку, залишити інститут покарання незмінним, але разом із ним застосовувати інші заходи некаральної дії як окремі соціальні інститути, а для пошуку балансу та основи керуватися неотеологічною теорією, яка на відміну від західних ідей в основі кримінального права бачить не людиноцентризм, а людинолюбство, що жодним чином не принижує ролі та значення людини у світі, а навпаки, сприяє утвердженню реальної рівності та свободи кожного.

Висновки. У цілому ж сьогодні кількість існуючих проблем у кримінальному праві досить значна. Для подолання деяких із них законодавець може видати новий закон, кращий за чинний нині, але це не буде гарантією ефективності такого закону. Щоб закон «працював» потрібно міняти не форму, а його зміст: змінювати правосвідомість суспільства, знищувати «штампи», звертатися до якісно нових концепцій, парадигм та теорій. Тому сьогодні особлива увага приділяється формуванню нової кримінально-правової доктрини.

Важливим залишається питання цільового навантаження кримінального права та закону. Мається на увазі, що право в суспільній свідомості має постати як вищий соціальний порядок. Воно має бути незалежним від свавілля та містити мінімум можливостей застосування сили. Тільки в цьому випадку можлива реалізація ідеї верховенства права, а разом із цим боротьба зі злочинністю. Для здійснення цієї ідеї доцільним є, на нашу думку, звернення до природно-правових теорій, зокрема до неотеологічної, та використання як базису кримінального права метаправо – універсальне зведення правил, засноване на євангельському моральному імперативі.

Неотеологічна теорія здатна посилити дію кримінального права та закону за рахунок надання як метаправо морально-імперативу, отриманого в результаті синтезу новозавітних євангельських заповідей. Таке запозичення запобіжить трансформаційному процесу в праві: коли «мораль

поступається позиціями праву, право, втративши моральну основу, поступається дорогою силою. У результаті формується право сили, яке домінує над силою права, справедливості» [3]. А православне розуміння морально-імперативу запобіжить неоднорідності уявлень про мораль і моральність, а також зростанню різних, нерідко діаметрально протилежних, типів праворозуміння та правосвідомості.

Однак будь-який пошук нових шляхів вирішення соціальних, а тим більше загальнолюдських проблем, не повинен привести до негативних наслідків: правовому нігілізму або правовому релятивізму. Кримінальний закон не повинен стати зведенням дозволів на свавілля тих, хто має владу, та не виправдане застосування сили. Оскільки кримінально-правова доктрина потребує правової ідеї, що дозволяє якісно поліпшити КК України, забезпечити його здійснимість, але насамперед превентивну функцію, оскільки процес втілення нових ідей у праві повинен містити етап духовно-моральної експертизи. Для цього варто лише розділити кримінально-правові норми примусу та заборони за їх джерелом і стане зрозумілим, що лежить у їх основі: моральнісний імператив або свавілля сильнішого. У разі виявлення норм та положень, невідповідних метаправу, не слід їх приймати. Якщо ж такі норми вже містяться в законі, необхідна їх декриміналізація.

Зрозуміло, що в умовах багатомірної духовності нашої держави, наявності безлічі релігійних світоглядів, як традиційних, так і деструктивних, ідея моральної держави, права та закону – це ідеал, до якого варто прагнути. Проте така ідея повинна усвідомлюватися суспільством та державною владою: уже зараз повинні робитися кроки на шляху до формування єдиного духовного простору та досягненню верховенства права.

Література:

1. Архирейский Собор. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви // Архирейский Собор. – 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>; Соловьёв В.С. Оправдание добра. Нравственная философия / В.С. Соловьёв. – М. : Мысль, 1988. – 454 с.
2. Бабахова Л. Г. Наказание в процессе общественно-исторического развития / Л.Г. Бабахова, И.А. Подройкина. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2041&Itemid=123.
3. Даниил (Чадаев) иеромонах Нравственность как аксиологический аспект права / иеромонах Даниил (Чадаев) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bogoslov.ru/text/3631149.html>.
4. Корсаков К.В. Модель возмездия в криминологии и уголовно-правовой доктрине / К.В. Корсаков. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 224 с.
5. Костенко А.И. «В начале был Закон...»: новое прочтение Евангелия (философское эссе) / А.И. Костенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blogs.ukrhome.net/view/4398/>.
6. Кристи Н. Пределы наказания / Н. Кристи. – М. : Прогресс, 1985. – 176 с.
7. Ландіна А.В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.В. Ландіна. – К., 2005 – 20 с.
8. Мировые религии о преступлении и наказании / А.И. Бойко, С.В. Бабакіна, О.А. Мозговой и др. – М. : РИПОЛ Классик, 2013. – 608 с.
9. Папаян Р.А. Христианские корни современного права / Р.А. Папаян. – М. : Норма, 2002. – 416 с.
10. Скреля Л.І. Жорстокість як наскрізне кримінально-правове поняття : автореф. дис. ... канд. юр. наук : спец. 12.00.08 / Л.І. Скреля. – Львів, 2014. – 18 с.
11. Соловьёв В.С. Оправдание добра. Нравственная философия / В.С. Соловьёв. – М. : Мысль, 1988. – 454 с.

² У правовій культурі щодо покарання існує дві крайні ціннісні позиції: легалізм та моралізм. Легалізм виходить із верховенства правових норм та спирається на тезу «за злочинним неминуче має слідувати симетричне покарання». Моралізму ж відповідає теза «правове покарання неприйнятне, оскільки всяке насильство аморально».

Бухтиярова Е. С. Неотеологическая теория в уголовном праве: аксиологический аспект

Аннотация. Предлагается новое прочтение теологической теории происхождения права. Обосновывается её актуальность и применимость в национальной правовой доктрине. Исследуется аксиологический аспект неотеологической теории в рамках уголовного права с целью последующих разработок норм и положений уголовного закона Украины.

Ключевые слова: теологическая теория, естественное право, дух закона, буква закона, метаправо.

Bukhtiyarova K. Neo-theological theory in criminal law: valuable aspect

Summary. There is offered a new interpretation of the theological theory of the origin of law. Proves its relevance and applicability in the national doctrine. Axiological aspect is also investigated of neo-theological theory in the framework of criminal law, with a view to future developments and norms of the criminal law of Ukraine

Key words: theological theory, natural law, spirit of the law, letter of the law, meta law.